

نقش پیش‌بینی‌کننده تفکر نقادانه و نگرش به علم در سواد رسانه‌ای دانشجویان

الهام اسمعیلی^۱، ناصر آقابابائی^{۲*}

چکیده

رسانه‌ها از اجزای اصلی جوامع بشری‌اند و زندگی ما به آن‌ها وابسته است به گونه‌ای که سواد رسانه‌ای و اطلاعات لازمه زندگی در جامعه امروز است. دو متغیر که می‌توانند با سواد رسانه‌ای مرتبط باشند تفکر نقادانه و نگرش به علم‌اند. ترسیم تصویر درست‌تری از روابط این متغیرها مستلزم انجام پژوهش تجربی است. بدین منظور، هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش تفکر نقادانه و نگرش به علم در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم بود. ۱۸۰ نفر (۷۶/۱ درصد زن و ۲۲/۲ درصد مرد) با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی انتخاب شدند و به پرسش‌نامه تفکر نقادانه ریکتس، خرده‌مقیاس نگرش به علم و فناوری از پرسش‌نامه ارتباط آموزش علوم و پرسش‌نامه سواد رسانه‌ای پاسخ دادند. داده‌ها با ضریب هم‌بستگی پیرسون و رگرسیون گام‌به‌گام تحلیل شدند. نتایج نشان داد تفکر نقادانه و نگرش مثبت به علم با سواد رسانه‌ای هم‌بستگی مثبت داشتند. همچنین، تفکر نقادانه و نگرش مثبت به علم پیش‌بینی‌کننده معناداری برای سواد رسانه‌ای دانشجویان بودند. بر پایه نتایج این پژوهش پیوستگی سواد رسانه‌ای با مهارت‌های تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری تأیید شد. بررسی راهکارهای تقویت تفکر نقادانه و ایجاد نگرش مثبت به علم در دانشجویان ضروری به نظر می‌رسد. **کلیدواژه‌ها:** تفکر نقادانه، علم، نگرش به علم، سواد رسانه‌ای.

۱. کارشناسی ارشد روان‌شناسی شخصیت، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد الکترونیکی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه علوم رفتاری، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»، تهران، ایران (naseragha@gmail.com) (نویسنده مسئول).

The predictive role of critical thinking and attitudes toward science in media literacy of university students

Elham Esmaeili¹

Naser Aghababaei^{2*}

Abstract

Mass media is one of the main components of human societies, and our lives depend on the media, so that media literacy and informational literacy are necessary in today's society. Two variables that could be related to media literacy are critical thinking and attitudes towards science and technology. To draw a better picture of these relationships conducting empirical studies is warranted. In doing so, the present study aimed to investigate the predictive role of critical thinking and attitudes toward science in media literacy of students of Islamic Azad University, Qom Branch. 180 participants (76.1% female) were selected by non-random sampling method and answered the Ricketts Critical Thinking Disposition Questionnaire, the Science and Technology Attitude subscale from the Science Education Communication Questionnaire, and the Media Literacy Questionnaire. Data were analyzed by Pearson correlation coefficient and stepwise regression. The results showed that critical thinking and positive attitudes towards science were positively correlated with media literacy. Critical thinking and positive attitudes towards science were also significant predictors of students' media literacy. Based on the results of this study, the links of media literacy to critical thinking skills and attitudes towards science have been confirmed. It seems necessary to study strategies to strengthen critical thinking and create a positive attitude towards science in students.

Keywords: Attitudes towards science, critical thinking, media literacy, science

-
1. Masters in Personality Psychology, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Electronic Campus, Tehran, Iran
  2. Assistant Professor, Department of Behavioral Sciences, the Institute for Research and Development in the Humanities (SAMT), Tehran, Iran. (naseragha@gmail.com)

مقدمه

هزاره جدید را عصر اطلاعات نام نهاده‌اند، عصری که در آن شاهد ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی مبتنی بر پیشرفت‌های فناورانه هستیم. گذر جهان از جامعه صنعتی به سوی جامعه اطلاعاتی سبب شده است که شکل و سطح سواد و اطلاعات تغییر کند. روزگاری سواد به معنای توانایی خواندن و نوشتن بود، اما امروزه مفهوم سواد تغییر کرده است و دارا بودن این سطح سواد جوابگوی نیازهای بشر برای ایجاد زندگی بهتر نیست (اسماعیل پونکی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۵۸۱). رسانه‌ها و به‌ویژه رسانه‌های تعاملی جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده‌اند. این رسانه‌ها در بین نوجوانان و جوانان جذابیت زیادی دارند؛ به گونه‌ای که زندگی بسیاری از آن‌ها به رسانه‌ها و به‌ویژه رسانه‌های تعاملی پیوند خورده است (فلسفی و نیرومند، ۱۳۹۳). جهان در پایان قرن بیستم به دلیل تحولات بسیار عظیم علمی - فناورانه دچار تنوع‌های بسیاری شد که در همه زمینه‌های زندگی بشر همچون سیاست، اقتصاد و فرهنگ تأثیرگذار بود. دنیا تحت تأثیر این تحولات، شکل جدیدی به خود گرفت. با پیدایش شبکه‌های نوین و جهانی ارتباطات و تأثیرپذیری همه ابعاد زندگی بشر از این انقلاب علمی و فناورانه، جهان وارد جامعه جدیدی شده است که بعضی از محققان آن را «جامعه اطلاعاتی» نامیده‌اند (بهرام‌پور، ۱۳۸۳). زندگی در جامعه اطلاعاتی مستلزم ابزارهای فکری ویژه‌ای است. اگرچه توانایی نقادانه اندیشیدن همواره مهم بوده است، برای شهروندان قرن بیست و یکم حیاتی است.

تفکر نقادانه که یکی از اجزای اساسی در سواد رسانه‌ای است به همه شکل‌های ارتباطاتی توجه دارد. شکل‌های اولیه ارتباطات چاپی (مثل کتاب)، شکل‌های گوناگون رسانه‌های جمعی چاپی (مثل روزنامه و مجله) و ارتباطات تصویری طی سال‌ها مطالعه بررسی شده‌اند تا از این رهگذر، شناخت بهتر و کامل‌تری نسبت به محتوای پیام آن‌ها و چگونگی آفرینشان فراهم شود (براون^۱، ۱۹۹۱). با توجه به رویارو شدن بشر عصر حاضر با هجوم رسانه‌های نوین و سردرگمی در رویارویی با پیام‌های فراوان و نیاز به رمزگشایی از آن‌ها، داشتن سواد رسانه‌ای و نیز ابزارهای تحلیلی ضرورت می‌یابد. آشنایی هر چه بیشتر با سواد رسانه‌ای سبب می‌شود رسانه در خدمت افراد باشد نه اینکه آن‌ها در خدمت رسانه باشند (فلسفی و نیرومند، ۱۳۹۳). از این رو، با توجه به گسترش فناوری‌های ارتباطی و فرهنگ رسانه‌ای، تسلط بر سواد رسانه‌ای و نقادانه مهم است.

ویژگی‌های اصلی پروژه‌های آموزش سواد رسانه‌ای، کاوش و اکتشاف فردی، تنوع در موضوع‌های تحت پوشش همراه با مشارکت فعال و مسئولانه رسانه‌ها و مخاطبان است. نگرش‌های دوره آموزشی هم، بیشتر مهارت‌های تولید و استفاده نقادانه از متون رسانه‌ای را آموزش می‌دهند. فرد دارای سواد رسانه‌ای می‌تواند رسانه‌های الکترونیکی را رمزگشایی، تحلیل و ارزیابی کند. همچنین، تحلیل اجزای متون رسانه‌ای می‌تواند در زمینه پیام‌های ایدئولوژیک رسانه‌ها مفید باشد (تقی‌زاده و کیا، ۱۳۹۳). سطح سواد رسانه‌ای یک جامعه مهم‌ترین عاملی است که افراد را در رویارویی با رسانه‌ها در حالت انتخاب یا انفعال قرار می‌دهد. درک سواد رسانه‌ای سبب می‌شود مخاطبان رسانه‌ها، با توانایی درک پیام‌های رسانه‌ای به تعبیر و تفسیر آن‌ها پردازند و از وضعیت مصرف‌کننده منفعل به مصرف‌کننده هوشیار و نقاد رسانه‌ها تبدیل شوند و این همان رویاری هوشمندانه با دنیای رسانه‌ای است. از همین منظر، باید گفت سواد رسانه‌ای نهضتی ضد رسانه نیست، بلکه عادات رسانه‌ای افراد را تغییر می‌دهد و با هوشیار کردن مخاطب، به او می‌آموزد چگونه از رسانه‌ها استفاده کند. افرادی که با مفهوم سواد رسانه‌ای آشنا هستند از طریق رسانه میزان آگاهی و توان دریافت اطلاعات خود را تقویت و با همین توان در راستای روحیه نقادانه و برخورد هوشمندانه بیشتر حرکت می‌کنند و به این ترتیب، رابطه یک سویه و انفعالی آن‌ها در رویارویی با رسانه‌ها تبدیل به یک جریان دوسویه و فعال می‌شود (امینی، ۱۳۹۴).

هر نسل به تحصیلات بیشتری از نسل پیشین نیاز دارد، زیرا جهان به سرعت به سوی فناوری و پیچیدگی هرچه بیشتر پیش می‌رود. شاغلان تقریباً در هر شغلی می‌توانند انتظار داشته باشند که با مشکلات جدیدی در کارشان مواجه شوند. پاسخ‌های مشابه دیگر کارا نیستند و حتی پاسخ‌های جدید هم تا مدت‌ها مؤثر نخواهند بود. انفجار اطلاعات دلیل دیگری بر نیاز ما به تفکر نقادانه است. حجم داده‌های در دسترس گیج‌کننده است، به گونه‌ای که سبب ناکارایی تحلیل می‌شود. از میان داده‌های دائماً در حال گسترش که از طریق رسانه‌های مختلف دریافت می‌شوند، باید اطلاعات مرتبط و معتبر گزینش، تفسیر، جذب، ارزیابی و آموخته شوند و به کار روند، در غیر این صورت فایده‌ای نخواهند داشت، اما بیشتر فارغ‌التحصیلان دبیرستان و دانشگاه برای نقادانه اندیشیدن و نوشتن آماده نیستند (آقابائی، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹).

یکی دیگر از مؤلفه‌های مؤثر بر زندگی بشری علم و فناوری است. در دهه‌های اخیر، توسعه و پیشرفت علم و فناوری چنان سریع و گسترده بوده است که به طور محسوسی می‌توان تغییر چهره و سبک زندگی بشر را مشاهده کرد. بسیاری از صاحب‌نظران و

اندیشمندان اجتماعی از انقلاب جدید فناوری سخن به میان می‌آورند و دانش را ویژگی اساسی جوامع جدید می‌دانند و بر پایه آن جوامع جدید را «جوامع دانش» می‌نامند و توسعه دانایی محور را الگوی توسعه جوامع مطرح می‌کنند. با توجه به اینکه دستاوردهای علم و فناوری در همه جنبه‌های زندگی ما رسوخ کرده است، چندان جای شکفتی نیست که همه کشورها به درجات مختلف، تمام منابع انسانی و مادی خود را برای پیشرفت آن به کار می‌اندازند (قانع‌ی راد، ۱۳۸۹). از طرف دیگر، در دنیای امروز میزان توسعه‌یافتگی یک کشور را، بیش از هر چیز، ظرفیت علمی و فنی آن تعیین می‌کند (شفیعی، ۱۳۸۴). سطح مناسب دانش مردم و شناخت درست آن‌ها از علم و فناوری به پیش شرط توسعه اقتصادی - اجتماعی تبدیل شده است. شناخت عمومی مردم از علم و فناوری آن‌ها را قادر می‌سازد بنیان علمی جامعه مدرن را بشناسند و بتوانند نقش فعالی در بحث‌های اجتماعی ایفا کنند، اما یکی از مسائل عمده در این زمینه موضوع «علم و جامعه» یا «ارتباطات علم» است. این امر از آن رو اهمیت دارد که مشارکت و درگیری فعالانه در مسائل مربوط به علم و فناوری منوط به شناخت و تلقی مناسب از این مقوله‌ها، فرصت‌ها و چالش‌هایی است که علم و فناوری ایجاد کرده‌اند. بدون درک مناسب از جایگاه علم و فناوری در زندگی روزمره و بدون فهم اینکه دانشمندان چه کسانی‌اند، چگونه علم و فناوری پیشرفت می‌کند، چه خطرهای و امیدهایی برای زندگی انسان به وجود می‌آورد، حکومت‌ها چه نقشی در پیشبرد و کنترل علم و فناوری دارند و علم و فناوری چه ارتباطی با توسعه و رفاه جامعه دارد مردم نمی‌توانند مشارکت فعال و مؤثری در این زمینه داشته باشند. در جامعه ایران نیز طی حداقل یک دهه اخیر اهمیت زیادی به علم و فناوری و نقش آن‌ها در توسعه داده شده است به طوری که بسیاری از سیاست‌ها معطوف به این دو مقوله تدوین شده‌اند. بدین ترتیب، کشور ما مسیر توسعه دانایی محور و توسعه مبتنی بر علم و فناوری را در پیش گرفته و بالطبع در این نوع توسعه، شناخت و تصور عمومی درست از علم و فناوری را نیز در دستور کار قرار داده و این همان کاری است که بسیاری از کشورها هم‌زمان با توسعه علم و فناوری خود انجام داده‌اند (قانع‌ی راد و مرشدی، ۱۳۹۰).

طبق آنچه بیان شد و با توجه به تأثیرگذاری قدرتمند رسانه‌ها بر مخاطبان و نقش سواد رسانه‌ای آن‌ها، در این تحقیق نقش تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری در پیش‌بینی سطح سواد رسانه‌ای دانشجویان بررسی خواهد شد. با وجود اهمیت توجه به آموزش‌های مربوط به سواد رسانه‌ای در نظام‌های آموزشی در دنیا و حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیمی که دولت‌ها برای برقراری دوره‌های آموزشی به شهروندان ارائه می‌دهند تا

نحوه رویارویی با رسانه‌ها را فراگیرند در دانشگاه‌های کشور ما توجه شایسته‌ای به چنین آموزش‌هایی نشده است و جای خالی سواد رسانه‌ای در درس‌های آموزش عالی احساس می‌شود. آیا تفکر نقادانه می‌تواند در ارتقای سواد رسانه‌ای دانشجویان مؤثر افتد؟ آیا آموزش تفکر نقادانه می‌تواند توانایی تحلیل اطلاعات زیادی را که هر روزه دانشجویان با آن مواجه می‌شوند ارتقا بخشد؟ نتایج بیشتر پژوهش‌ها درباره وضعیت تفکر نقادانه نشان‌دهنده سطح پایین تفکر نقادانه در دانشجویان و عموم جامعه بوده است (آقابائی، ۱۳۹۹). میانگین سواد رسانه‌ای نیز پایین‌تر از متوسط است، مثلاً آنجفی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با مقایسه تفکر نقادانه دانشجویان فنی - مهندسی و علوم انسانی دانشگاه شیراز دریافتند میانگین مهارت‌های تفکر نقادانه در هر دو گروه پایین است، اما سطح مهارت تفکر نقادانه دانشجویان فنی - مهندسی بالاتر دانشجویان علوم انسانی است. لوئیتز^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی نتیجه گرفت یک‌سوم دانشجویان فاقد مهارت‌های تفکر نقادانه‌اند. بصیریان و بصیریان (۱۳۸۵) نشان دادند سواد رسانه‌ای می‌تواند ابزاری قدرتمند در گسترش تفکر نقادانه باشد. جاویدی و عبدلی (۱۳۸۹) به بررسی روند تحول تفکر نقادانه دانشجویان سال اول و چهارم دانشگاه فردوسی مشهد پرداختند و دریافتند هرچند میانگین کلی نمره تفکر نقادانه دانشجویان ضعیف است میانگین نمره تفکر نقادانه دانشجویان سال چهارم از دانشجویان سال اول بالاتر است. حاجی‌حیدری و یزدیان (۱۳۹۰) در تحقیق خود اشاره می‌کنند که گسترش مهارت‌های سواد رسانه‌ای برای حفاظت از شهروندان در برابر اثرات مخرب پیام‌های رسانه‌ای، یکی از مهم‌ترین ابزارهای نهادهای سیاست‌گذار در عرصه آموزش هر کشوری است. عباسی دوشهری (۱۳۹۳) به این نتیجه رسید که بین میزان سواد اطلاعاتی و مهارت‌های تفکر نقادانه معلمان اعم از مهارت تحلیل، استنباط و ارزشیابی رابطه مثبت وجود دارد. اشرفی‌ریزی و همکاران (۱۳۹۳) نشان دادند میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی دانشجویان بالاتر از متوسط و نسبتاً مطلوب است. همچنین، بین دو جنس در سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی تفاوتی وجود ندارد.

پژوهش میری^۲ و همکارانش (۲۰۰۷) نشان داد بین مهارت‌های تفکر نقادانه (شامل تحلیل، استنباط و ارزشیابی) و سواد اطلاعاتی و اینترنتی رابطه مثبت وجود دارد. وود^۳ (۲۰۰۹) نشان داد آموزش مهارت سواد رسانه‌ای چگونه پردازش اطلاعات در زمینه‌های

1. lewittes
2. Miri
3. Wood

شناختی، اخلاقی، زیبایی‌شناختی و احساسی را به دانش‌آموزان می‌آموزد. پژوهش مدر^۱ (۲۰۱۲) نشان داد یکی از راه‌های توسعه قابلیت‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی برای دانشجویان دانشگاه‌ها این است که به‌طور فعالانه و از طریق تولید اطلاعات و توزیع تحقیقات خود در فرایند ارتباطات علمی درگیر شوند و افراد دیگر از طریق یک مخزن سازمانی دیجیتال به تولیدات علمی آن‌ها دسترسی داشته باشند.

با توجه به آنچه آمد، می‌توان گفت تفکر نقادانه پیش‌نیاز زندگی باکیفیت و بقا در عصر ارتباطات است و با سواد رسانه‌ای پیوند مفهومی دارد، زیرا سواد رسانه‌ای مستلزم ارزیابی نقادانه رسانه‌هاست. از این رو، تفکر نقادانه باید با سواد رسانه‌ای هم‌پسته باشد و آن را پیش‌بینی کند. افزون‌براین، رسانه‌ها در عصر ما آشکارا زاده پیشرفت‌های عملی و فناورانه‌اند و نگرش افراد به علم و فناوری می‌تواند بر نحوه رویارویی آن‌ها با محصولات برآمده از این پیشرفت‌های فناورانه و نیز سواد رسانه‌ای آن‌ها مؤثر باشد. گفتنی است که نگرش‌ها مشتمل بر شناخت، هیجان و آمادگی رفتاری‌اند و دلیل رفتار شمرده می‌شوند. به‌طور خاص نگرش به علم می‌تواند پیامدهای مهمی از زندگی همچون رضایت از زندگی، شادکامی، حرمت خود و اضطراب را پیش‌بینی کند (آقابابائی^۲ و همکاران، ۲۰۱۶؛ علوی^۳، ۲۰۰۷). با توجه به ماهیت نگرش و عاملیت آن در رفتار از یک سو و مرتبط بودن رسانه‌های امروزی با پیشرفت‌های علمی و فناورانه از سوی دیگر پیش‌بینی می‌شود نگرش به علم با سواد رسانه‌ای مرتبط باشد و آن را پیش‌بینی کند.

روش

پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی - تحلیلی از نوع هم‌بستگی است. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان مشغول به تحصیل دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم در سال تحصیلی ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹ بود. با توجه به تعداد متغیرهای پیش‌بین (نگرش به علم و سه خرده‌مقیاس تفکر نقادانه؛ مجموعاً ۴ متغیر) و نوع آزمون‌های آماری که در این پژوهش استفاده می‌شوند (هم‌بستگی و رگرسیون) از میان دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاهی به‌صورت غیرتصادفی و در دسترس ۲۰۰ نفر انتخاب شدند و از آن‌ها خواسته شد پرسش‌نامه‌های مربوط به پژوهش حاضر را تکمیل کنند. با کسر پرسش‌نامه‌های ناقص،

1. Mader
2. Aghababaei
3. Alavi

نمونه آماری به ۱۸۰ نفر کاهش یافت. از مجموع ۱۸۰ شرکت‌کننده ۱۳۷ نفر دختر (۷۶/۱ درصد) و ۴۰ نفر پسر (۲۲/۲ درصد) بودند. سه نفر جنسیتشان را اعلام نکردند. شرکت‌کنندگان به مقیاس‌هایی که آورده می‌شود پاسخ دادند.

ابزار

۱. پرسش‌نامه گرایش به تفکر نقادانه: برای ارزیابی تفکر نقادانه از این پرسش‌نامه ۳۳ گویه‌ای و سه عاملی که ساخته ریکتس^۱ است، استفاده شد. خرده‌مقیاس خلاقیت (تمایل به کنجکاوی‌های هوشمندانه و خلاقانه برای کشف واقعیت‌های جدید) شامل ۱۱ گویه، خرده‌مقیاس بلوغ شناختی (میزان وقوف بر پیچیدگی‌های مسائل واقعی و میزان پذیرش دیدگاه دیگران) شامل ۹ گویه و خرده‌مقیاس اشتغال ذهنی^۲ (آمادگی برای استدلال، پیش‌بینی موقعیت‌های نیازمند استدلال و اطمینان به توانایی خود در زمینه استدلال کردن) شامل ۱۳ گویه است. نمونه‌ای از گویه‌های پرسش‌نامه شامل این‌هاست: «همیشه معتقدم که چیزهای بیشتری برای یادگیری وجود دارد» و «زمانی که شخصی با من مخالفت می‌کند معمولاً او را نادیده می‌گیرم». این ابزار با یک مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت، از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم نمره‌گذاری می‌شود. در پژوهش پاک‌مهر و همکارانش (۱۳۹۲) ضرایب پایایی برای خرده‌مقیاس‌های یادشده به ترتیب برابر با ۰/۶۴، ۰/۷۶ و ۰/۷۲ به دست آمد. پایایی درونی مقیاس در پژوهش حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۷۹ و برای خرده‌مقیاس‌های خلاقیت، بلوغ شناختی و درگیری ذهنی به ترتیب ۰/۶۳، ۰/۵۶ و ۰/۵۰ به دست آمد.

۲. پرسش‌نامه نگرش به علم و فناوری: برای سنجش نگرش به علم و فناوری خرده‌مقیاسی از پرسش‌نامه ارتباط آموزش علوم^۳ استفاده شد. این خرده‌مقیاس مشتمل بر ۱۶ گویه و در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت است. مقیاس نگرش به علم و فناوری جنبه‌های مختلفی از نحوه درک افراد از نقش و کارکرد علم و فناوری در جامعه را بررسی می‌کند. پایایی درونی نسخه فارسی این ابزار با روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۷۷ گزارش شد (آقابابائی و همکاران، ۲۰۱۶). پایایی این پرسش‌نامه در پژوهش حاضر با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۳ به دست آمد.

1. Ricketts
2. engagement
3. Relevance of Science Education (ROSE) questionnaire

۳. پرسش‌نامه سواد رسانه‌ای: برای سنجش سواد رسانه‌ای پرسش‌نامه ساخته اشرفی‌ریزی و همکارانش (۱۳۹۳) به کار رفت که بر پایه شاخص‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی یونسکو و سایر متون مرتبط و نیز نیاز پژوهشگران تهیه شده است. این پرسش‌نامه شامل ۳۶ گویه و ۶ بعد است: استفاده هدفمند از رسانه‌ها، شیوه استفاده از رسانه‌ها، ارزش‌یابی اطلاعات رسانه‌ها، ترکیب اطلاعات، تبادل اطلاعات و رعایت حق مؤلف. روایی پرسش‌نامه را متخصصان کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی تأیید کرده‌اند و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۷۵ به دست آمده است. در این پژوهش آلفای کرونباخ برای کل مقیاس برابر با ۰/۸۵ به دست آمد.

یافته‌ها

فرض نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگروف - اسمیرنوف بررسی شد که نتایج آن در جدول ۱ نشان داده شده است. با توجه به اینکه سطح معناداری هر سه متغیر از ۰/۰۵ بزرگ‌تر است فرض نرمال بودن داده‌ها پذیرفته شد.

جدول ۱ آزمون کلموگروف - اسمیرنوف برای بررسی توزیع نرمال داده‌ها

متغیرها	Z کلموگروف - اسمیرنوف	سطح معناداری
سواد رسانه‌ای	۰/۲۱	۰/۰۷
تفکر نقادانه	۰/۲۴	۰/۰۸
نگرش به علم و فناوری	۰/۱۴	۰/۱۲

برای سنجش رابطه تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری با سواد رسانه‌ای از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شد. نتایج حاصل (جدول ۲) نشان می‌دهد بین گرایش به تفکر نقادانه و سواد رسانه‌ای رابطه مثبت وجود دارد. میان نمره کل تفکر نقادانه با خرده‌مقیاس‌های استفاده هدفمند از رسانه‌ها، شیوه استفاده از رسانه‌ها، ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها و ترکیب اطلاعات هم‌بستگی مثبت وجود دارد. میان خرده‌مقیاس خلاقیت با خرده‌مقیاس ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها هم‌بستگی مثبت وجود دارد. میان خرده‌مقیاس بلوغ‌شناختی با خرده‌مقیاس‌های ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها و ترکیب اطلاعات هم‌بستگی مثبت وجود دارد. همچنین، میان خرده‌مقیاس درگیری ذهنی با خرده‌مقیاس‌های استفاده هدفمند از رسانه‌ها، شیوه استفاده از رسانه‌ها، ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها، ترکیب

اطلاعات، تبادل اطلاعات و نمره کل سواد رسانه‌ای نیز هم‌بستگی مثبت وجود دارد. بین نگرش به علم و فناوری و سواد رسانه‌ای نیز رابطه مثبت وجود دارد. علاوه بر این، میان نگرش به علم با خرده‌مقیاس‌های استفاده هدفمند از رسانه‌ها، شیوه استفاده از رسانه‌ها، ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها، ترکیب اطلاعات، تبادل اطلاعات و رعایت حق مؤلف هم‌بستگی مثبت وجود دارد. از میان خرده‌مقیاس تفکر نقادانه فقط درگیری ذهنی با نگرش مثبت به علم رابطه مثبت داشت.

جدول ۲ ماتریس هم‌بستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
تفکر نقادانه											
۱. خلاقیت	۱										
۲. بلوغ شناختی	۰/۵۰**	۱									
۳. درگیری ذهنی	۰/۴۲**	۰/۶۱**	۱								
۴. نمره کل سواد رسانه‌ای	۰/۸۲**	۰/۸۵**	۰/۸۱**	۱							
۵. استفاده هدفمند از رسانه‌ها	۰/۰۹	۰/۰۸	۰/۲۲**	۰/۱۷*	۱						
۶. شیوه استفاده از رسانه‌ها	۰/۱۳	۰/۰۹	۰/۲۴**	۰/۲۲*	۰/۴۰**	۱					
۷. ارزشیابی اطلاعات رسانه‌ها	۰/۱۹*	۰/۲۳**	۰/۲۴**	۰/۲۸**	۰/۳۹**	۰/۴۶**	۱				
۸. ترکیب اطلاعات	۰/۱۴	۰/۱۶*	۰/۱۷*	۰/۱۹*	۰/۳۴**	۰/۴۰**	۰/۵۰**	۱			
۹. تبادل اطلاعات	-۰/۰۴	۰/۰۸	۰/۱۸**	۰/۰۱	۰/۲۲**	۰/۲۲**	۰/۳۲**	۰/۴۰**	۱		
۱۰. رعایت حق مؤلف	۰/۱۱	۰/۰۹	۰/۱۱	۰/۱۰	۰/۲۶**	۰/۳۷**	۰/۴۴**	۰/۴۸**	۰/۵۱**	۱	
۱۱. نمره کل سواد رسانه‌ای	۰/۱۲	۰/۱۴	۰/۲۶**	۰/۲۱*	۰/۵۶**	۰/۶۶**	۰/۸۲**	۰/۷۲**	۰/۶۰**	۰/۷۳**	۱
۱۲. نگرش به علم	-۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۲۲**	۰/۰۲	۰/۲۴**	۰/۲۶**	۰/۲۴**	۰/۲۳**	۰/۳۷**	۰/۲۶**	۰/۳۹**

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه، به‌منظور تعیین سهم تفکر نقادانه و نگرش به علم در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای، به روش گام‌به‌گام نشان می‌دهد در گام نخست نگرش به علم توانست ۲۳ درصد از واریانس نمره‌های سواد رسانه‌ای را پیش‌بینی کند. افزوده شدن تفکر نقادانه به معادله رگرسیون در گام دوم اندکی به توان تبیین سواد رسانه‌ای افزود (و به ۲۶ درصد رسید). نگرش به علم ($\beta=0/49$) و تفکر نقادانه ($\beta=0/19$) به‌صورت مثبت، سهم معنی‌داری در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای دانشجویان داشتند و به‌نظر می‌رسد نگرش به علم سهم بیشتری نسبت به تفکر نقادانه روی سواد اطلاعاتی دارد (جدول ۳ و ۴).

جدول ۳ ضریب رگرسیون چندمتغیره به روش گام‌به‌گام نقش تفکر نقادانه و نگرش به علم در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای

متغیر ملاک	R	مجدور R	مجدور R تعدیل شده	تغییر مجدور R	F	سطح معناداری	آماره دورین - واتسون
نگرش به علم	۰/۴۹	۰/۲۴	۰/۲۳	۰/۲۴	۳۲/۳۳	۰/۰۱	
نگرش به علم + تفکر نقادانه	۰/۵۲	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۰۳	۱۹/۴۰	۰/۰۱	۲/۰۲

جدول ۴ ضرایب رگرسیون استاندارد شده و استاندارد نشده نقش تفکر نقادانه و نگرش به علم در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای

متغیرهای پیش‌بین	متغیر ملاک	B	بتا	T	سطح معناداری	شاخص‌های هم‌خطی چندگانه
ثابت		۵۶/۵۹		۴/۵۶	۰/۰۱	اغماض تورم واریانس
نگرش به علم	سواد رسانه‌ای	۱/۲۰	۰/۴۹	۵/۶۸	۰/۰۱	۰/۹۶
ثابت		۲۴/۲۸		۱/۲۸	۰/۲۰	
نگرش به علم		۱/۲۰	۰/۴۹	۵/۸۰	۰/۰۱	۰/۹۶
تفکر نقادانه		۰/۳۱	۰/۱۹	۲/۲۶	۰/۰۲	۰/۹۶

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین روابط میان سواد رسانه‌ای، تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری و پیش‌بینی سواد رسانه‌ای بر پایه تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری انجام شد. همان‌طور که انتظار می‌رفت نمره‌های کل سواد رسانه‌ای و تفکر نقادانه با یکدیگر هم‌بستگی داشتند. این یافته هم‌راستا با نتایج پژوهش‌های رضایی و پوربایرامیان (۱۳۹۵) و یکتای کوشالی و همکاران (۱۳۹۶) درباره رابطه تفکر نقادانه و سواد اطلاعاتی است. هم‌بستگی دو متغیر در پژوهش حاضر مثبت، اما ضعیف تا متوسط بود که می‌تواند نشان‌دهنده استقلال این دو سازه از یکدیگر باشد. از میان خرده‌مقیاس‌های سواد رسانه‌ای، نیرومندترین هم‌بسته تفکر نقادانه «ارزشیابی اطلاعات» بود که می‌تواند گویای هم‌پوشانی مفهومی بیشتر این خرده‌مقیاس (در مقایسه با سایر ابعاد سواد رسانه‌ای) با تفکر نقادانه باشد. در این باره باید گفت که رد یک ادعا در رسانه‌ها بیش از پذیرفتن زحمت شناختی دارد. این یکی از علل آن است که افراد بیشتر اطلاعات برآمده از رسانه‌ها را در کمال بی‌فکری و بدون درست ارزیابی کردن اعتبارش می‌پذیرند، به‌ویژه اگر اطلاعات طبق باورهای پیشین‌شان باشند. باورهای ما بازنمای ضعیفی از واقعیت‌اند. اگر توانایی‌مان در تحلیل کوشش‌های دیگران برای اقناع کردن‌مان را پرورش دهیم می‌توانیم از پذیرفتن تلاش‌های آن‌ها بدون دانستن اینکه دلیل‌شان واقعاً درست است یا نه رهایی یابیم. حتی اگر میل به پرده برداشتن از حقیقت دلیل‌بسنده‌ای برای توجه به استدلال‌های دیگران نباشد، موقعیت‌های متنوعی در زندگی وجود دارند که توانایی تفسیر و ارزیابی اطلاعات برای آسایش یا حتی برای زنده ماندن‌مان لازم است (باول و کمپ^۱، ۲۰۰۵).

یافته دیگر پژوهش حاضر هم‌بستگی نگرش مثبت به علم و فناوری با همه متغیرهای سواد رسانه‌ای بود. پیشرفت‌ها در علم همواره در جهت بهبود درک و نظم است. علم و فناوری یک دستاورد بشری است و همه انسان‌ها فارغ از نژاد و دینی که به آن تعلق دارند می‌توانند از امتیازهای مادی و غیرمادی علم و فناوری بهره‌مند شوند. وایتهد^۲ (۱۹۲۵)، به‌نقل از باربور، ۱۹۷۲، ترجمه خرمشاهی، ۱۳۸۹) ریاضی‌دان و فیلسوف انگلیسی، علم را از «کاری‌ترین نیروهایی که بر انسان نفوذ دارند» نامیده است. پژوهشی درباره برداشت شهروندان تهرانی از علم و فناوری (قانع‌ی راد و مرشدی، ۱۳۹۰) گویای آن بود که بیشتر

1. Bowell & Kemp
2. Whitehead

قرب به اتفاق آن‌ها معتقد بودند «علم و فناوری تأثیر مثبتی بر سلامت و بهداشت عمومی، شرایط بهتر زندگی، شرایط کاری آسان‌تر و افزایش لذت فردی از زندگی» دارد. در همین پژوهش، نشان داده شد که علاقه ایرانیان به اختراعات و فناوری‌های نو و اکتشافات عملی جدید از مردم مالزی، ژاپن، کره جنوبی و ساکنان اتحادیه اروپا بیشتر است. علم به آفرینش نظم و مجموعه‌ای معنادار از فرضیه‌های به هم پیوسته کمک می‌کند. در نتیجه، علم می‌تواند راحتی‌بخش و آرامش‌ده باشد. در واقع، در چند پژوهش رابطه مثبت نگرش به علم با شادی، رضایت از زندگی، امید، هدف در زندگی، و حرمت خود و رابطه منفی آن با اضطراب تایید شده است (آقابابائی و همکاران، ۲۰۱۶؛ فاریاس و همکاران، ۲۰۱۳؛ علوی، ۲۰۰۷). با توجه به یافته پژوهش حاضر می‌توان سواد رسانه‌ای را متغیر میانجی در رابطه نگرش به علم و فناوری با پیامدهای مثبت روانی‌اش (از قبیل رضایت از زندگی و شادکامی) پیشنهاد داد که مستلزم پژوهش‌های مستقل در این باره است.

یافته دیگر پژوهش حاضر گویای نقش معنادار تفکر نقادانه و نگرش به علم و فناوری در پیش‌بینی سواد رسانه‌ای بود. امروزه رسانه‌ها یکی از تأثیرگذارترین ابزارها در زندگی افرادند. مهم‌ترین ابزار جنگ بین قدرت‌ها در دنیا رسانه است. رسانه‌ها به تدریج در حال افزایش نفوذ خود بر سبک زندگی افراد، آگاهی از واقعیت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و شکل دادن به ارزش‌های شخصی‌اند. با توجه به تنوع رسانه‌ها، سواد رسانه‌ای به کمک مخاطبان رسانه‌ها می‌آید، البته نه به لحاظ مصونیت‌بخشی و حمایتگری از مخاطبان بلکه به لحاظ مجهز و توانمند کردن مخاطبان در رویارویی با پیام‌های رسانه‌ای و دست یافتن به قدرت‌گزینشگری و انتخاب‌گزینه‌ها و پیشنهادهای سالم و ارتقای مهارت‌های فردی به منظور تفسیر و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای. هدف از سواد رسانه‌ای حمایتگری نیست، بلکه آماده‌سازی و تدارک‌گری است تا مخاطبان با قوه تشخیص خود به معنایابی و معناسازی از پیام‌ها دست یابند. روح حاکم بر سواد رسانه‌ای تفکر نقادانه، حفظ استقلال فکری و اجتناب از رویارویی انفعالی با پیام‌های رسانه‌ای است. شخصی که سواد رسانه‌ای دارد ماهیت نقش‌ها و عملکردهای رسانه‌ها و تأمین‌کنندگان اطلاعات در جامعه را درک می‌کند. شهروندان با سواد رسانه‌ای می‌توانند بررسی کنند چه کسانی نماینده رسانه و تأمین‌کنندگان اطلاعات‌اند و چه کسانی نیستند و چگونه خود را ارائه می‌کنند و این ارائه چه معنایی در بر دارد و کدام رسانه و تأمین‌کننده اطلاعات دیدگاه‌های خاصی را ترویج می‌کنند. با توجه به زندگی رسانه‌ای، کیفیت اطلاعات دریافتی، بر انتخاب‌های ما اثر

می‌گذارد. بنابراین، باید به دنبال راهبردهای ملی سوادآموزی رسانه‌ای بود و استفاده نقدانه، مسئولانه و اخلاقی از پیام‌های رسانه‌ای را در میان شهروندان تشویق و ترویج نمود. برنامه سواد رسانه‌ای توانایی لازم برای تعامل با بسترهای اطلاعاتی و رسانه‌ای، به‌منظور ایجاد ارتباط هدفمند و مبتنی بر نیاز اطلاعاتی برای شهروندان را فراهم می‌کند و آن‌ها را به تحقیق، جست‌وجو و عدم تسلیم و انفعال در برابر پیام‌ها ترغیب می‌کند.

سواد رسانه‌ای برای تمامی شهروندان لازم است و نقش مهمی برای نسل‌های جوان‌تر، هم به‌منزله شهروند و هم به‌منزله مشارکت‌کننده در اجتماع دارد. عامل اساسی در فهمیدن اینکه جامعه‌ای سواد رسانه‌ای مناسبی دارد توجه به آموزش سواد رسانه‌ای آن جامعه است. سواد رسانه‌ای نیازمند آن است که از طریق فرهنگ‌سازی عمومی به‌صورت یک جنبش پرانرژی دنبال شود (نصیری، ۱۳۹۷). رسانه چنان با فرهنگ افراد عجین شده که حتی اگر شما مثلاً تلویزیون را هم خاموش کنید نمی‌توانید از فرهنگ رسانه‌ای امروز فرار کنید، زیرا پیام‌ها مانند اکسیژنی که تنفس می‌کنیم ما را احاطه کرده‌اند. دیگر رسانه‌ها صرفاً بر فرهنگ ما تأثیر نمی‌گذارند، بلکه خود فرهنگ ما هستند (باکینگهام، ۲۰۰۳). بنابراین، سواد رسانه‌ای کمک به شهروندان است که دانش کافی، تفکر نقدانه و سواد لازم را از همه شکل‌های رسانه‌ای کسب کرده تا بتوانند آنچه را می‌بینند، می‌شنوند و می‌خوانند، خودشان تحلیل و کنترل کنند پیش از آنکه از سوی رسانه‌ها کنترل شوند. برای فهم رسانه‌ای نیازی به حفظ کردن حقایق یا آمار درباره رسانه نیست، بلکه لازم است یاد بگیریم چگونه چگونه درباره آنچه می‌بینیم، می‌خوانیم و می‌شنویم پرسش‌هایی درست و سنجیده مطرح سازیم. سواد رسانه‌ای «خودشکوفایی در تفکر نقدانه» یا «توانایی اندیشیدن درباره خود» نامیده شده است. بدون چنین توانایی اساسی‌ای، شخص قادر نخواهد بود منزلت انسانی خود را داشته باشد یا خود را شهروند جامعه جهانی بداند (نصیری و همکاران، ۱۳۹۱).

پژوهش حاضر محدود به دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم می‌شود. این پژوهش به‌صورت کمی انجام شده است و ابزارهای به‌کاررفته برای گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه گزارش شخصی بود. این پژوهش به روش هم‌بستگی است که امکان تبیین روابط علی بر پایه آن وجود ندارد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده از مصاحبه و روش‌های دیگر استفاده شود. همچنین، پیشنهاد می‌شود چنین پژوهشی در سطح مدارس هم انجام شود تا روابط متغیرهای پژوهش حاضر در میان دانش‌آموزان مشخص شود. انجام

این پژوهش در سطح آموزش و پرورش کمک می‌کند معلمان و مشاوران مدارس عامل‌های مؤثر بر سطح سواد رسانه‌ای را شناخته و برای بهبود و ارتقای هرچه بیشتر آن در بین دانش‌آموزان برنامه‌ریزی کنند. بررسی نقش میانجی سواد رسانه‌ای در رابطه نگرش به علم با پیامدهای مثبت روانی - اجتماعی پیشنهاد دیگر پژوهش حاضر است. با توجه به هم‌بستگی مثبت نگرش مثبت به علم با سواد رسانه‌ای دانشجویان، سازماندهی برنامه‌های دانشگاه‌ها باید به گونه‌ای باشد که نگرش مثبت به علم را در دانشجویان ایجاد کند و سبب تقویت این نوع نگرش شود. همچنین، با توجه به رابطه مثبت تفکر نقادانه با سواد رسانه‌ای دانشجویان، برنامه‌های دانشگاه‌ها باید به گونه‌ای سازماندهی شوند که علاوه بر ذخیره‌سازی اطلاعات و حقایق علمی و نگرش مثبت به علم، دانشجویان را به سوی تفکر نقادانه و نقد آموخته‌ها سوق دهند. در پایان، به مسئولان و برنامه‌ریزان نظام آموزش عالی توصیه می‌شود تفکر نقادانه و نگرش مثبت به علم را به منزله مؤلفه‌های مؤثر بر گرایش به سواد رسانه‌ای آن‌ها بهبود بخشند، زیرا دستیابی به این مهم سبب خواهد شد افراد در برابر اطلاعات رسانه‌ای، آسیب‌پذیری کم‌تری داشته باشند.

قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول در واحد الکترونیکی دانشگاه آزاد اسلامی است. از شرکت‌کنندگان در پژوهش سپاسگزاری می‌کنیم.

منابع

- اسمعیل یونکی، ا.، اسمعیلی، م. ر.، و فهیم‌نیا، ف. (۱۳۹۵). بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و سواد اطلاعاتی دانشجویان علوم ارتباطات و علم اطلاعات و دانش‌شناسی. *پژوهش‌نامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۲(۲)، ۵۸۱-۶۰۴.
- اشرفی‌ریزی، ح.، حسن‌زاده، د.، و کاظم‌پور، ز. (۱۳۹۳). میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان براساس شاخص‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی یونسکو. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۱(۴)، ۴۲۴-۴۳۴.
- امینی، ف. (۱۳۹۴). *ضرورت آشنایی با سواد رسانه‌ای در خانواده*. دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی، مؤسسه آموزش عالی مهر اروند، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار. آقابابائی، ن. (۱۳۹۸). تأثیر ترسیم استدلال و نقشه مفهومی در کتاب درسی دانشگاهی بر تفکر نقادانه. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۴۴، ۱-۲۰.

- آقابابائی، ن. (۱۳۹۹). مقدمه‌ای بر تفکر نقادانه و آموزش آن. تهران: سمت.
- آنجنفی، ف.، زراعت، ز.، سلطان‌محمدی، ز.، قایچی‌پور، ک.، و کهن، ف. (۱۳۸۸). مهارت تفکر انتقادی دانشجویان فنی - مهندسی و علوم انسانی. *راهبردهای آموزشی*، ۲(۱)، ۱۹ - ۲۲.
- باربور، ا. ج. (۱۹۷۲). علم و دین. ترجمه ب. خرمشاهی (۱۳۸۹). تهران: نشر دانشگاهی.
- بصیریان جهرمی، ح.، و بصیریان جهرمی، ر. (۱۳۸۵). درآمدی به سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی. *رسانه*، ۱۷، ۵۰-۳۳.
- بهرام‌پور، ش. (۱۳۸۳). *انسجام اجتماعی در جامعه اطلاعاتی: نسیم‌نگاهی به وضعیت ایران*. سمینار ایران و جامعه اطلاعاتی، تهران.
- پاک‌مهر، ح.، میردورقی، ف.، غنایی چمن‌آباد، ع.، و کرمی، م. (۱۳۹۲). رواسازی، اعتباریابی و تحلیل عاملی مقیاس گرایش به تفکر انتقادی ریکتس در مقطع متوسطه. *اندازه‌گیری تربیتی*، ۱۱، ۳۳-۵۳.
- تقی‌زاده، ع.، و کیا، ع. (۱۳۹۳). نیازسنجی برنامه آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۲۶، ۱۰۳-۷۹.
- جاویدی کلاته جعفرآبادی، ط.، و عبدلی، ا. (۱۳۸۹). روند تحول تفکر انتقادی در دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد. *مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۱، ۱۰۳-۱۲۰.
- حاجی حیدری، ح.، و یزدیان، ا. (۱۳۹۰). سنجش و کاربرد الگوی پنج سطحی سواد رسانه‌ای انتقادی: مطالعه موردی دانشجویان دانشکده صدا و سیما ج. ا. *مجله جهانی رسانه*، ۱۸، ۳۰-۴۵.
- رضایی، ر. و پوربایرامیان، ق. (۱۳۹۵). بررسی ارتباط بین تفکر انتقادی و سواد اطلاعاتی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل. *سلامت و بهداشت*، ۷(۳)، ۳۶۵ - ۳۷۶.
- شفیعی، س. (۱۳۸۴). *پژوهش در ایران: مقایسه تطبیقی با کشورهای چین، هند، آلمان و ژاپن*. تهران: راد نوآندیش.
- عباسی دوشهری، م. (۱۳۹۳). *بررسی رابطه میزان سواد اطلاعاتی با مهارت‌های تفکر انتقادی در مدارس دوره ابتدایی شهرستان میناب*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی.
- فلسفی، غ. (۱۳۹۳). بررسی رابطه سواد رسانه‌ای با سبک زندگی (مورد مطالعه): نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ ساله دبیرستانی منطقه شش تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شرق.
- قناعی راد، م. ا. (۱۳۸۹). *طراحی مدل پیمایش محیط اجتماعی و فرهنگی نظام علمی کشور*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور (طرح پژوهشی).
- قناعی راد، م. ا.، و مرشدی، ا. (۱۳۹۰). پیمایش فهم عمومی از علم و فناوری: مطالعه موردی شهروندان تهرانی. *سیاست علم و فناوری*، ۳(۳)، ۹۳-۱۱۰.
- نصیری، ب. (۱۳۹۷). اهمیت و ضرورت سواد رسانه‌ای در جامعه. انجمن سواد رسانه‌ای ایران. <http://mliteracy.ir>.
- نصیری، ب.، بخشی، ب.، و هاشمی، م. (۱۳۹۱). اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای در قرن بیست و یکم. *مطالعات رسانه‌ای*، ۱۸، ۱۴۹-۱۵۸.
- یکتای کوشالی، م. ح.، رضانی، ا.، پورنجفی، س.، و اسماعیل‌پور بندینی، م. (۱۳۹۶). بررسی رابطه سواد اطلاعاتی و تفکر انتقادی در دانشجویان: یک مطالعه مقطعی. *نشریه آموزش پرستاری*، ۶(۵)، ۸۱.

- Aghababaei, N., Sohrabi, F., Eskandari, H., Borjali, A., Farrokhi, N., & Chen, Z. J. (2016). Predicting subjective well-being by religious and scientific attitudes with hope, purpose in life, and death anxiety as mediators. *Personality and Individual Differences, 90*, 93-98.
- Alavi, H. R. (2007). Correlatives of happiness in the university students of Iran (a religious approach). *Journal of Religion and Health, 46*, 480-499.
- Bowell, T., & Kemp, G. (2005). *Critical thinking: A concise guide*. 2nd ed. Oxon: Routledge.
- Brown, J.A. (1991). *Television critical viewing skill education: Major media literacy project in the United States and selected countries*. Hillsdale, N.J: Lawrence Elbaum.
- Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press.
- Farias, M., Newheiser, A., Kahane, G., & de Toledo, Z. (2013). Scientific faith: Belief in science increases in the face of stress and existential anxiety. *Journal of Experimental Social Psychology 49*, 1210-1213.
- Lewittes, H. (2007). *Collaborative learning for critical thinking*. State university of N.Y. <http://www.aacu.org/meetings/generaleducation/documents/Lewittes.pdf>.
- Mader, S. (2012). *Transforming students into scholars: Creating MIL competencies through communicating research*. Proceeding of the International Conference on Media and Information Literacy for Knowledge Societies; Moscow, Russian Federation.
- Miri, B., David, B.C., Uri, Z. (2007). Purposely teaching for the promotion of higher-order thinking skills: A case of critical thinking. *Research in Science Education, 37*(4), 353-369.
- Wood, E. (2009). *Media literacy education: Evaluating media literacy education in Colorado schools*. Masters Thesis in University of Denver.